

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ ХУДОЖНЬО- ПЕДАГОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ

Анотація. У статті актуалізується проблема формування у студентів художньо-педагогічного факультету дослідницької компетентності у процесі фахової підготовки. Обґрунтовується сутність дослідницької компетентності, виокремлюються її складові і розкривається їх зміст, виділяється рефлексивна компонента дослідницької компетентності й визначається її значущість у науково дослідній діяльності студентів художньо-педагогічних спеціальностей. На підставі теоретичного аналізу окреслюються перспективні напрями формування складових дослідницької компетентності на різних рівнях вищої освіти.

Ключові слова: компетентність, дослідницькі уміння, дослідницька компетентність, складові дослідницької компетентності.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток вищої педагогічної освіти зумовлений гострою потребою у фахівцях, здатних до конструктивної особистісної та професійної взаємодії, швидкої зміни способів, форм і технологій професійної діяльності з урахуванням вимог інформаційного суспільства та суспільно-державних вимог до виховання і розвитку зростаючої особистості. Такі динамічні процеси вимагають нових теоретико-методичних підходів до розгортання наукових розвідок у сфері підвищення якості вищої педагогічної освіти. Одним із таких підходів є компетентністний, який задає рамки випускника, що має сформовані вміння і досвід практичного вирішення професійних завдань і який здатний до особистісного та професійного саморозвитку впродовж життя.

Реалізація компетентнісного підходу в світній діяльності передбачає наявність у студентів результатів навчання і відповідних компетентностей. Згідно схваленого Закону України «Про вищу освіту» (2014) результати навчання визначаються як сукупність знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що набуті особою у процесі навчання за певною освітньо-професійною, освітньо-науковою програмою, які можна ідентифікувати, кількісно оцінити і виміряти. Компетентність, відповідно до пункту 13 Закону України «Про вищу освіту», є динамічною комбінацією знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, які визначають здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти [4].

Дослідницька компетентність є складовою загального переліку компетентностей випускника вищої освіти, яка забезпечує йому здатність

самостійно вирішувати проблемні та нестандартні практичні професійні завдання на основі здобутого у процесі фахової підготовки досвіду науково-дослідницької і науково-пошукової діяльності. Саме тому проблема формування дослідницької компетентності у студентів художньо-педагогічних спеціальностей є актуальною та вкрай важливою.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Проблема формування у студентів дослідницької компетентності бере свій початок з праць, предметом яких було обрано дослідницькі вміння. У межах цієї проблематики в останні десятиліття було здійснено вітчизняними вченими низку дисертаційних досліджень. З-поміж них, наприклад, дослідження С. Балашової (формування дослідницьких умінь у студентів педагогічного коледжу в процесі вивчення природознавчих дисциплін), Н. Недодатко (формування творчої особистості гімназиста у пошуково-дослідницькій діяльності), О. Рогозіної (формування дослідницьких умінь у майбутніх учителів трудового навчання), О. Миргородської (формування дослідницьких умінь майбутніх учителів географії у процесі професійної підготовки), М. Фалько (формування дослідницьких умінь майбутніх учителів музики у вищих педагогічних закладах освіти) та ін.

Результатами згаданих вище досліджень було науково підтверджено важливість сформованих у студентів закладів вищої освіти дослідницьких умінь для реалізації ними завдань з виховання і розвитку зростаючої особистості. Було також достатньо переконливо обґрунтовано сутність і зміст, етапи, педагогічні умови та інноваційні технології формування у студентів різних спеціальностей таких умінь у процесі фахової підготовки на окремих рівнях вищої освіти. Проте в останні роки переважна більшість дослідників (Н. Бібік, С. Бондар, Л. Ващенко, Л. Величко, М. Головань, Н. Матяш, О. Пометун, О. Савченко, В. Яценко) приходить до висновку щодо зміщення акцентів із накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування й розвитку здатності практично діяти, застосувавши досвід у проблемних умовах [2, с. 52].

Саме тому нині не викликає ніякого сумніву теза про те, що дослідницька компетентність – це не лише вміння здійснювати порівняння, аналіз, синтез, виділяти істотні ознаки, самостійно робити узагальнення та висновки, а ще й набутий досвід практичного вирішення професійних завдань. Остання складова, а саме досвід вирішення практичних завдань, й передбачає вихід науково-педагогічних і змістовно-технологічних досліджень за межі умінь і звернення до компетентності як засадничої стратегії підготовки сучасного конкурентоспроможного фахівця. Отже, результати згаданих вище досліджень та сучасний стрімкий розвиток вищої освіти в Україні й об'єктивували необхідність розроблення проблеми дослідницької компетентності студентів закладів вищої освіти, обґрунтування її змісту, структури, етапів, інноваційних технологій і дієвих педагогічних умов її формування у системі вищої освіти.

Наголосимо, розроблення вченими проблематики формування у майбутніх фахівців дослідницьких умінь, обґрунтування сутності та особливостей їх становлення на етапі здобуття вищої освіти, а також наукові досягнення у галузі професійної освіти (І. Зязюн, М. Євтух, Н. Ничкало та ін.), вікової та педагогічної психології (В. Давидов, М. Боришевський та ін.) й виявилися теоретико-методологічною передумовою для розроблення проблеми формування дослідницької компетентності у студентів художньо-педагогічних спеціальностей у процесі фахової підготовки.

Крім того, окремі аспекти дослідницької компетентності достатньо ґрунтовно розкриті нині в наукових працях вітчизняних вчених, які обґрунтовують її сутність і зміст у структурі професійної компетентності педагога, виділяють її у переліку базових компетентностей (А. Деркач, М. Головань, В. Яценко), акцентують на особливостях і специфіці дослідницької компетентності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (Ю. Волинець) або ж вчителів початкових класів (Т. Ваколя), окреслюють специфіку дослідницької компетентності фахівців фізичної культури і спорту (Г. Омеляненко) і її формування в системі вищої освіти у майбутнього вчителя хімії (Л. Бурчак). Також проведені окремі дослідження з питань формування дослідницької компетентності майбутніх інженерів у процесі викладання навчальних дисциплін природничо-наукової підготовки (С. Белкіна), майбутнього інженера-педагога (М. Архипова), а також майбутніх викладачів закладів вищої освіти в умовах магістратур (Л. Бондаренко) та ін. Результати згаданих вище наукових праць, на нашу думку, та сучасні дослідження у галузі вищої професійної освіти актуалізують проблему дослідження дослідницької компетентності у студентів художньо-педагогічних спеціальностей.

Отже, зважаючи на представлені вище результати проведеного теоретичного аналізу, ми приходимо до висновку про те, що нині створені достатньо вагомі нормативно-правові, науково-організаційні та змістовно-технологічні передумови для дослідження проблеми формування у студентів художньо-педагогічних спеціальностей дослідницької компетентності у процесі фахової підготовки, що й становить **мету** пропонуваної наукової розвідки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведений нами теоретичний аналіз досліджень проблеми (М. Архипова, С. Балашова, Л. Бондаренко, Л. Бурчак, С. Белкіна, Т. Ваколя, Ю. Волинець, М. Головань, А. Деркач, Н. Недодатко, Г. Омеляненко, О. Рогозіна, О. Миргородська, М. Фалько та ін.) дає підстави стверджувати про те, що дослідницька компетентність є складовою базових компетентностей випускника закладу вищої професійної освіти. При цьому дослідницька компетентність студентів художньо-педагогічного факультету є динамічною комбінацією знань, вмінь і практичних навичок здійснення

науково-дослідницької діяльності, способів мислення, професійних, світоглядних і морально-етичних цінностей, які визначають їх здатність успішно здійснювати в майбутньому професійну художньо-педагогічну та подальшу навчальну діяльність.

У згаданому вище визначенні система світоглядних і морально-етичних цінностей утворює мотиваційно-ціннісну основу спрямованості особистості на продуктивну і творчу діяльність дослідницького характеру. Цей складник дослідницької компетентності є джерелом особистісної самозміни і професійного самовдосконалення. Динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок здійснення науково-дослідницької діяльності (актуалізація протиріччя, формулювання мети, постановка цілей, розроблення етапів, обґрунтування і вибір засобів досягнення цілей, розроблення програми дій та інше) і способи мислення (аналіз, синтез, узагальнення, виділення головного, систематизація, конкретизація тощо) складають сутність змістовно-процесуального складника, який технологічно забезпечує процес науково-пошукової та науково-дослідницької діяльності. Професійну складову дослідницької компетентності утворюють особистісні якості (ініціативність, самостійність, відповідальність, наполегливість, тощо) і фахові знання (диференціюються залежно від художньо-педагогічної діяльності і визначаються стандартами вищої освіти), які конкретизують зміст дослідницької діяльності в контексті художньо-педагогічних спеціальностей. Самоаналіз та аналіз діяльності (науково-пошукової, науково-дослідницької, проектно-технологічної, практичної та ін.), самооцінка й оцінка її ефективності складають зміст четвертого компонента дослідницької компетентності студентів художньо-педагогічних спеціальностей, який ми виокремлюємо як рефлексивний.

Для уточнення змісту, форм і функції рефлексії у дослідницькій діяльності педагога художньо-педагогічних дисциплін звернемося до праць вчених (М. Боришевський, В. Давидов, О. Зак, А. Карпов, І. Мельнічук, І. Скитяєва та ін.) предметом наукового пошуку яких є виокремлення та обґрунтування дії психологічних механізмів у розв'язанні особистістю творчої задачі. Такі механізми є формами активного переосмислення суб'єктом змісту перебігу внутрішніх процесів (морально-етичних, інтелектуальних, мотиваційних, ціннісних тощо) свідомості та самосвідомості, які забезпечують успішне здійснення ним визначеної діяльності. Такий зміст (внутрішній, що тісно переплітається з власним «Я», і зовнішній, який розкривається через структуру діяльності) об'єктивується в умовах діяльності (інтелектуальна складова) та індивідуальних особливостях її виконавці (суб'єктивна складова). Рефлексія в такому способі виконання продуктивної діяльності спрямована на аналіз та оцінку умов її виконання (інтелектуальна рефлексія) і на оцінку та самооцінку власного особистісного потенціалу її виконання (особистісна рефлексія). Їх поєднання та цілісний взаємозв'язок, на думку

вчених, і забезпечують виконання суб'єктом творчої продуктивної задачі [3; 4; 6; 7].

Згадані вище наукові положення щодо інтелектуальної та особистісної рефлексії у продуктивному розв'язанні творчої задачі чітко прослідковуються в професійній діяльності сучасного фахівця художньо-педагогічної сфери. Обґрунтуємо це наукове положення на прикладі реалізації вчителем змісту інтегрованих мистецьких дисциплін у початковій ланці Нової української школи. Такий зміст передбачає конструювання й організацію ним такої умотивованої діяльності учнів молодших класів, у якій тісно переплітаються та інтегруються різні освітні предмети (музика, мистецтво, хореографія, технології та ін.), форми (індивідуальна, парна, групова, колективна тощо) та способи навчальної діяльності (навчально-ігрова, проектна, дослідницька, образотворча, сценічна, предметно-пошукова та ін.), з обов'язковим опертям на вирішення відповідно до вікового потенціалу зростаючої особистості практичних проблем. При цьому варто зважати на те, що нині суттєво зростають також вимоги до цього процесу через стрімке впровадження в освітній процес інформаційно-комунікаційних технологій, засобів мережі Інтернет, програмно-методичного забезпечення та наочності, яке модифікується в режимі реального часу. Це вимагає від сучасного фахівця художньо-педагогічної професійної діяльності інтелектуальної та особистісної рефлексії його вчинкових рішень та гострої потреби в неперервному професійному саморозвитку й особистісному самовдосконаленню. За таких вимог сучасного освітнього процесу професіоналізм вчителя художньо-педагогічних дисциплін і сформована у нього дослідницька компетентність має містити сформовану в процесі фахової підготовки його рефлексивну складову як обов'язкову умову професійного зростання в майбутньому.

Значущість рефлексивної складової дослідницької компетентності сучасного вчителя художньо-педагогічних дисциплін підтверджується також під час визначення функцій, на які вона спрямована і які забезпечують успішність (неуспішність) діяльності. Для обґрунтування цього положення звернемося до праць вчених (М. Боришевський, В. Давидов, О. Зак, А. Карпов, І. Мельнічук І. Скітяєва та ін.), предметом дослідження яких є функції рефлексії у конструюванні та реалізації певної діяльності. В теорії навчальної діяльності В. Давидова рефлексії відведено надзвичайно важливу функцію у забезпеченні високого її рівня. На думку вченого, саме рефлексія регулює процес пошуку рішення педагогічної задачі, стимулює висунення та зміну гіпотез, забезпечує правильність їх оцінки та виконання [3]. В навчальній діяльності рефлексія виконує конструктивну і контрольну функції. Перша (конструктивна) забезпечує процес розгортання діяльності відповідно до заданих об'єктивно умов її успішної реалізації та очікуваних конструктивних результатів. Друга (контрольна) актуалізує оцінки (пов'язані з діяльністю) і самооцінки

(пов'язані з особистістю виконавця) психологічні процеси, які забезпечують спрямованість діяльності відповідно до заданих еталонів або ж моделей активності [3; 4; 6].

Таким чином, рефлексія як складова дослідницької компетентності майбутнього вчителя художньо-педагогічних дисциплін уможливорює конструктивне розроблення, організацію й змістовно-технологічну реалізацію навчальної діяльності учнів відповідно до заданих державними стандартами вимог класної, позакласної і позашкільної освіти (інтегровані навчальні предмети, предмети художньо-естетичного циклу, гуртки, факультативи, секції тощо). При цьому конструктивна функція рефлексії забезпечує дотримання умов для досягнення цілей освітньої діяльності залежно від об'єктивно заданих вимог з урахуванням педагогічної ситуації, у якій формується і розвивається особистість. Контрольна функція забезпечує педагога зворотною інформацією про перебіг процесу навчальної діяльності, його основних етапів, досягнення поставлених цілей, ефективність розробленої художньо-педагогічної технології, її окремих етапів і всього процесу загалом. Крім того, така форма рефлексії як інтелектуальна уможливорює якісний зворотній зв'язок між ефективністю досягнення цілей навчання і виховання, підібраних способів діяльності та засобів, які її супроводжували, і тими цілями, що відповідали меті спеціально організованого художньо-педагогічного процесу. Такі результати запускають особистісну рефлексію, яка забезпечує осмислення педагогом результатів своєї діяльності та задіяного особистісного потенціалу в цьому процесі, мотивує його на ґрунтований аналіз власного професійного досвіду і якостей, які необхідні для значно ефективнішого конструювання й реалізації певної навчальної задачі. Саме так, завдяки дослідницькій діяльності, накопичується дієвий досвід вирішення педагогом практичних проблем.

Представлені вище результати теоретичного аналізу дають підстави стверджувати про те, що рефлексивна складова дослідницької компетентності студентів художньо-педагогічних спеціальностей є джерелом їхньої продуктивної професійної науково-дослідницької професійної діяльності в майбутньому, мотиваційною основою безперервної самозміни і професійного самовдосконалення. Зміст її формування у закладі вищої освіти має спрямовуватися на розвиток інтелектуальної рефлексії, яка розкриває здатність педагога удосконалювати в майбутньому навчальний процес, і особистісна, що уможливорює й мотивує особистість до неперервного навчання упродовж життя на підставі самоаналізу й адекватної професійної самооцінки.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, теоретичний аналіз проблеми формування у студентів художньо-педагогічних спеціальностей дослідницької компетентності дає підстави для таких висновків: дослідницька компетентність є динамічною комбінацією знань, вмінь і практичних навичок здійснення науково-

дослідницької діяльності, способів мислення, професійних, світоглядних і морально-етичних цінностей, які визначають здатність студента успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність; у структурі дослідницької компетентності виділено мотиваційно-ціннісну, змістовно-процесуальну, професійну і рефлексивну складову.

Перспективним напрямом подальших розвідок вважаємо розроблення і обґрунтування критеріїв і показників сформованості у студентів художньо-педагогічних спеціальностей дослідницької компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балашова С. П. Формування дослідницьких умінь у студентів педагогічного коледжу в процесі вивчення природознавчих дисциплін: автореф. дис. канд. пед. наук.: 13.00.04 / С. П. Балашова. – Х., 2000. – 20 с.
2. Бібік Н. М. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті / Н. М. Бібік // Український педагогічний журнал. – 2015. – № 1. – С. 47 – 58.
3. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения / В. В. Давыдов. – М: Педагогика, 1986. – 252 с.
4. Зак А. З. Проблемы психологического изучения рефлексии / А. З. Зак // Исследование речи-мысли и рефлексии. Психология. – Алма-Ата, 1979. – Вып. X. – С. 6–13.
5. Закон України «Про вищу освіту» //Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014. – №. 37–38. – С. 2004. – режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
6. Карпов А. В. Психология рефлексии / А. В. Карпов, И. М. Скитяева. – М. : ИП РАН, 2002. – 250 с.
7. Мельничук І. Я. Сучасні дослідження психологічних механізмів рефлексії / І. Я. Мельничук // Психологія. Збірник наукових праць. – Випуск 2 (5). – К.: НПУ. – 1999. – 280 с.
8. Рогозіна О. В. Формування дослідницьких умінь у майбутніх учителів трудового навчання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія і методика трудового навчання» / О. В. Рогозіна. – К., 2007. – 18 с.
9. Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність» / М. С. Головань, В. В. Яценко // Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі //Збірник наукових праць НМетАУ. – 2012. – Вип. VII. – С.55–62.
10. Фалько М. І. Формування дослідницьких умінь майбутніх учителів музики у вищих педагогічних закладах освіти: дис... канд. пед. наук: 13.00.02 «Теорія і методика навчання» / Фалько Марина Іванівна. – К., 2005. – 229 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED:

1. Balashova S. P. Formuvannia doslidnytskykh umin u studentiv pedahohichnoho koledzhu v protsesi vyvchennia pryrodoznavchykh dystsyplin: avtoref. dys. kand. ped. nauk.: 13.00.04 [Formation of Research Skills of Students of the Pedagogical College in the Process of Studying Natural Sciences: author's abstract. Dis. cand. ped. sciences: 13.00.04] / S. P. Balashova. – Kh., 2000. – 20 s. (in Ukrainian)
2. Bibik N. M. Perevahy i ryzyky zaprovadzhennia kompetentnisnogo pidkhotu v shkilnii osviti [Benefits and Risks of Implementation a Competent Approach in School Education] / N. M. Bibik // Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal. – 2015. – No 1. – S. 47 – 58. (in Ukrainian)
3. Davydov V. V. Problemy razvivajushchego obucheniya [Problems of Developing Training] / V. V. Davydov. – M: Pedagogika, 1986. – 252 s.(in Russian)
4. Zak A. Z. Problemy psikhologicheskogo izucheniya refleksii [Problems of Psychological Study of Reflection] / A. Z. Zak // Issledovaniye rechi-mysli i refleksii. Psikhologiya. – Alma-Ata, 1979. – Vyp. X. – S. 6–13. (in Russian)
5. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [Law of Ukraine “On Higher Education”] // Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2014. – No. 37–38. – S. 2004. – rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. (in Ukrainian)
6. Karpov A. V. Psikhodija refleksii [Psychology of Reflection] / A. V. Karpov, Y. M. Skytiajeva. – M. : IP RAN, 2002. – 250 s. (in Russian)
7. Melnichuk I. Ya. Suchasni doslidzhennia psikhologichnykh mekhanizmv refleksii [Modern Research of Psychological Mechanisms of Reflection] / I. Ya. Melnichuk // Psikhologhiia. Zbirnyk naukovykh prats. – Vypusk 2 (5). – K.: NPU. – 1999. – 280 s. (in Ukrainian)
8. Rohozina O. V. Formuvannia doslidnytskykh umin u maibutnikh uchyteliv trudovoho navchannia: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: spets. 13.00.02 “Teoriia i metodyka trudovoho navchannia” [Formation of Research Skills in Future Teachers of Labor Education: author’s abstract. dis. for obtaining sciences degree candidate ped. sciences: speciality 13.00.02 “Theory and methodology of labor training”] / O. V. Rohozina. – K., 2007. – 18 s. (in Ukrainian)
9. Sutnist ta zmist poniattia “doslidnytska kompetentnist” [The Essence and Content of the Concept of “Research Competence”] / M. S. Holovan, V. V. Yatsenko // Teoriia ta metodyka navchannia fundamentalnykh dystsyplin u vyshchii shkoli // Zbirnyk naukovykh prats NMetAU. – 2012. – Vyp. VII. – S.55–62. (in Ukrainian)
10. Falko M. I. Formuvannia doslidnytskykh umin maibutnikh uchyteliv muzyky u vyshchykh pedahohichnykh zakladakh osvity: dys... kand. ped. nauk: 13.00.02 „Teoriia i metodyka navchannia [Formation of

Research Skills of Future Music Teachers in Higher Pedagogical Educational Institutions: diss ... candidate. ped. sciences: 13.00.02 "Theory and Methods of Teaching" / Falko Maryna Ivanivna. – K., 2005. – 229 s. (in Ukrainian)

Аннотация. В статье актуализируется проблема формирования в студентов художественно-педагогического факультета исследовательской компетентности в процессе профессиональной подготовки. Обосновывается сущность исследовательской компетентности педагога, выделяются ее составляющие, раскрываются их особенности и содержание, выделяется рефлексивная составляющая исследовательской компетентности и определяется ее значимость у научно-исследовательской деятельности студентов художественно-педагогических специальностей. На основании теоретического анализа намечаются перспективные пути формирования составляющих исследовательской компетентности на разных уровнях высшего образования.

Ключевые слова: компетентность, исследовательские умения, исследовательская компетентность, составляющие исследовательской компетентности.

Abstract. The article deals with the problem of forming in the students of the art-pedagogical faculty of research competence in the process of professional training.

The essence of the research competence of a teacher is justified, its components are highlighted, their features and content are disclosed. The reflexive component of research competence is highlighted and its significance in the research activities of students of art and pedagogical specialties has been determined. Intellectual and personal reflection of research competence is a motivational factor for continuous self-development and professional self-improvement. They provide future teachers with the ability to continuously improve the educational process on the basis of continuous self-education and self-improvement throughout all professional activities. Based on the theoretical analysis, promising ways of forming research competence at different levels of higher education and its components are outlined.

Key words: competence, research skills, research competence, components of research competence.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2018